М64

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

МИРОШНІЧЕНКО Наталія Олександрівна

УДК 37.013.42:376.2-053.81(043)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ІНТЕГРУВАННЯ МОЛОДІ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ В СУЧАСНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ
100207892

Київ – 2008

5997
БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Капська Алла Йосипівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, директор Інституту соціальної роботи та управління.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Звєрєва Ірина Дмитрівна,
Інститут проблем виховання АПН України, головний науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки;

кандидат фізико-математичних наук, доцент
Шевцов Андрій Гаррійович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут корекційної педагогіки та психології, професор кафедри логопедії, президент національного товариства інвалідів «Інститут соціальної політики».

Захист відбудеться 15 травня 2008 року о 14 на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.09 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано «11» квітень 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Ж. В. Петрочко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кожна держава відповідно до рівня свого розвитку, пріоритетів та можливостей формує соціальну та економічну політику щодо захисту прав та інтересів осіб з функціональними обмеженнями чи розумовими вадами. Сучасне українське суспільство характеризується посиленням уваги до проблем людей з особливими потребами, здатних повноцінно сприймати, розуміти та примножувати матеріальні й духовні цінності.

Серед актуальних проблем становлення особистості особливо відчутними і гострими є питання, пов'язані з інтегруванням молоді з функціональними обмеженнями в сучасне соціальне середовище. Вчені намагаються дослідити теоретичні основи цього явища, визначити його суттєві ознаки та закономірності розвитку, виявити чинники та розкрити соціально-педагогічні умови, що впливають на процес інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище. Поряд із помітними напрацюваннями і здобутками вітчизняних та зарубіжних учених проблема інтегрування молодих інвалідів ще залишається недостатньо вивченою. Це спонукає науковців і практиків до її подальшого теоретичного осмислення та прийняття дієвих рішень, які б сприяли оптимізації соціально-педагогічного інтегрування молодих інвалідів. Реалізація процесу інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище в закладах соціального обслуговування населення різних форм власності має важливе значення як для розробки теоретичних основ соціальної політики, так і практичного здійснення соціально-педагогічної роботи, допомоги та підтримки різних соціальних груп молодих інвалідів.

В Україні проблема інтегрування молоді з функціональними обмеженнями актуальна, передусім це стосується молоді з сенсорними чи руховими порушеннями. Наше суспільство ще не готове сприймати їх як рівних. Внаслідок цього з'являється суперечність між необхідністю подолання соціальної ізоляції молоді з функціональними обмеженнями та відсутністю відповідних психологічних і соціально-педагогічних умов, необхідних для їхньої життєдіяльності. Насамперед йдеться про те, щоб створити систему забезпечення, яка сприяє ефективному соціальному інтегруванню саме цієї категорії осіб.

У дисертації ми спиралися на дослідження вчених з проблем теорії і методики соціальної педагогіки і соціальної роботи: В. Г. Бочарової, О. В. Безпалько, І. Д. Звєрєвої, С. І. Григор'євої, Н. С. Морозової, А. Й. Капської, А. В. Мудрика, С. Я. Харченка, Л. П. Харченко та інших; з питань соціальної роботи з сім'ями, в яких виховуються діти-інваліди, та механізмів психолого-педагогічної підтримки таких сімей – праці: І. Б. Іванової, А. Р. Маллера, Е. М. Мастюкової, Н. С. Морового, М. М. Семаго, Є. І. Холостової. Ширше розкриваються зміст, форми, види, умови, проблеми інтеграції інвалідів у соціальне середовище в дослідженнях В. П. Гудоніса,

Т. А. Добровольської, Є. І. Леонгарда, А. Й. Капської, В. Г. Петрової, Л. М. Шипіциної, Н. Д. Шматко.

Наукова література дала змогу виявити певні аспекти змісту поняття «інтегрування». Зокрема, М. М. Малофєєв розглядає два можливі шляхи розвитку інтегрування: революційний (штучне впровадження західних моделей інтегрування без урахування української специфіки) і еволюційний (поступовий розвиток інтеграційних процесів); В. М. Вельгус, В. М. Виноградов, Л. С. Волкова, Л. П. Носкова, В. А. Феокистова вивчали соціальні, психологічні, педагогічні умови інтегрування інвалідів у суспільство і визначили різні форми інтегрованого навчання з проведенням глибокого аналізу співвідношення корекційної й освітньої систем. До питання формування нової ідеології в системі освіти зверталися П. М. Таланчук, В. І. Бондар, В. М. Синьов, Є. І. Леонгард, Е. А. Ямбург, А. Г. Шевцов; теоретичні і методологічні аспекти технічної і гуманітарної освіти інвалідів, а також можливості навчально-методичного, інформаційного, медико-соціального супроводу розробляли О. К. Агавелян, В. Н. Вовк, В. З. Кантор, М. І. Нікітіна, А. Г. Станевський, В. А. Мальков, Ю. В. Сікора, Г. Н. Паршін, О. І. Купреєва, М. Є. Чайковський. А. Й. Капська, О. І. Холостова, Н. Ф. Дементьєва, Л. В. Бадя, Л. П. Храпиліна аналізували організацію соціальної реабілітації інвалідів, підготовку фахівців із соціальної реабілітації й організаційно-методичне забезпечення діяльності реабілітаційних установ.

Отже, необхідність вирішення цієї проблеми в науковому плані, її недостатня концептуальна розробленість, теоретичне і практичне значення для обґрунтування шляхів педагогічного процесу соціального інтегрування молоді з функціональними обмеженнями – все це обумовило вибір теми дисертаційного дослідження **«Соціально-педагогічні умови інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище»** за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Зв'язок роботи з науковими програмами і темами. Дисертація є складовою комплексної наукової теми кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціальної-педагогічної діяльності». Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 29.03.2004 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 1 від 31.01.2006 р).

Об'єкт дослідження – процес інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище.

Предмет дослідження – напрями, зміст та технології соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити модель соціально-педагогічного інтегрування молоді з

функціональними обмеженнями у сучасне середовище (напрями, зміст та технології).

Гіпотеза дослідження: соціально-педагогічне інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у сучасне середовище буде ефективним, якщо використовується системно-комплексний підхід для розробки і впровадження моделі соціально-педагогічного інтегрування молодих інвалідів, яка передбачає забезпечення таких умов:

- інформування громадськості про проблеми інвалідів та необхідність їх інтегрування у сучасне середовище;
- створення комфортного психологічного мікросередовища в клубах спілкування;
- забезпечення активної участі інвалідів у процесі інтегрування;
- підготовка волонтерів та ровесників, які не мають вад розвитку, до соціально-педагогічної роботи з інвалідами.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі **завдання:**

1. Розкрити і теоретично обґрунтувати зміст понять «інтегрування», «соціально-педагогічне інтегрування», а також особливості висвітлення проблеми інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище у педагогічній теорії і практиці.
2. Проаналізувати законодавчу базу України щодо забезпечення умов інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у сучасне середовище.
3. Визначити критерії, відповідні показники та рівні інтегрованості молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище.
4. Розробити модель соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями, обґрунтувати і розкрити її складові; виявити та апробувати соціально-педагогічні умови реалізації даного процесу.
5. Розробити пакет навчально-методичного забезпечення соціально-педагогічної роботи з молодими інвалідами.

Методологічною і теоретичною основою дослідження стали ідеї соціальної обумовленості розвитку людини як особистості, теорії діяльності й особистісного підходу: концепції індивідуальної й соціальної суб'єктності людини в її особистісному саморозвитку у взаємодії з іншими суб'єктами; також дослідження стосовно означеної проблеми вітчизняних і зарубіжних авторів (І. Д. Беха, Л. І. Божович, Л. С. Виготського, М. М. Малофєєва та ін.); праці, що відображають концептуальні підходи соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями (І.Б.Іванової, Р. В. Овчарової, А. Й. Капської); дослідження, присвячені окремим практичним аспектам соціально-педагогічної реабілітації молоді з функціональними обмеженнями (І. Д. Звєрєвої, Г. І. Лактіонової, С. С. Пальчевського, Л. П. Харченко).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів дослідження, а саме, *теоретичні методи*: аналіз, порівняння та узагальнення джерел із досліджуваної проблеми, спостереження, бесіди, анкетування, тестування, антропометричні та фізіологічні дослідження з метою визначення

функціонального стану молоді з особливими потребами та обґрунтування моделі і необхідних соціально-педагогічних умов інтеграції; *емпіричні методи:* констатувальний та формувальний експеримент, що дозволяють здійснити перевірку ефективності авторської моделі і соціально-педагогічних умов інтегрування; *математичні методи* обробки отриманих матеріалів, що використовуються з метою підтвердження достовірності й ефективності дій, механізмів, методів і технологій інтегрування молодих інвалідів у сучасне середовище, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення теоретичних і дослідницьких даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Києво-Святошинського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (м. Вишневе), Білоцерківського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (м. Біла Церква), громадської організації «Віват Вікторія» (м. Вишневе). У дослідженні брали участь 90 молодих інвалідів (44 особи експериментальної групи і 46 осіб контрольної групи), 70 волонтерів (30 осіб експериментальної групи і 40 осіб контрольної групи).

Наукова новизна і теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше обґрунтовано та визначено* зміст понять «інтегрування» та «соціально-педагогічне інтегрування»; *виявлено критерії, показники та рівні* соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями; *розроблено авторську модель* та розкрито її складові, в яких закладено технології соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями за такими напрямами: соціальний, психологічний, фізичний та педагогічний;
- *концептуально визначено та обґрунтовано* об'єктивну необхідність створення соціально-педагогічних умов інтегрування молоді з функціональними обмеженнями (інформування громадськості про проблеми інвалідів та необхідність їх інтегрування у сучасне середовище; створення комфортного психологічного мікросередовища в клубах спілкування; забезпечення активної участі інвалідів у процесі інтегрування; підготовка волонтерів та ровесників, які не мають вад розвитку, до соціально-педагогічної роботи з інвалідами та ін.);
- *уточнено* зміст поняття «люди з функціональними обмеженнями».

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати дали змогу створити модульну програму «Соціально-педагогічне інтегрування інвалідів у сучасне середовище» з метою підготовки як студентів, так і фахівців соціальної сфери до інтегрування інвалідів у соціальне середовище; розроблено методичні рекомендації «Молодь з обмеженими функціональними можливостями: за рівні права та можливості», які спрямовані на розширення інформаційного поля молоді з функціональними обмеженнями, передбачають формування навичок відстоювання власних прав і активної поведінки в суспільстві з метою соціально-педагогічного інтегрування в соціальне середовище, також розроблено методичні рекомендації «Соціально-

педагогічне інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в соціальне середовище», спрямовані на підвищення рівня поінформованості спеціалістів соціальної роботи та волонтерів щодо сутності, змісту та методів соціально-педагогічного інтегрування молоді з обмеженими функціональними можливостями у соціальне середовище. Результати дослідження можуть використовуватись у навчальних закладах з інтегрованим навчанням, практиці медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) та навчально-реабілітаційних центрів, практичній діяльності спеціалістів та волонтерів системи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в навчальному процесі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, у практиці діяльності Києво-Святошинського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка № 167 від 21.12.2006 р.), Білоцерківського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка № 678 від 4.01.2005 р.), громадської організації «Віват Вікторія» (довідка № 354 від 13.09.2006 р.).

Особистий внесок здобувача. У праці «Соціально-педагогічне інтегрування молоді з обмеженими функціональними можливостями в соціальне середовище», опублікованій у співавторстві з А. Й. Капською, здобувачеві належить обґрунтування соціально-педагогічних умов і моделі інтегруван молоді з інвалідністю, розробка соціального, психологічного, педагогічного та фізичного напрямів інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були представлені у доповідях на *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2005–2006 рр.), «Ціннісні пріоритети освіти XXI століття: орієнтири та напрямки сучасної освіти» (Київ, 2005 р.), «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2005 р.), «Другі міжнародні Драгоманівські читання» (2006 р.), Міжнародному конгресі IV Слов'янські педагогічні читання «Розвиток особистості у полікультурному освітньому просторі» (Черкаси, 2005 р.); *на всеукраїнських конференціях:* міжвузівська методична науково-практична конференції «Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування» (Черкаси, 2005 р.), «Педагогічна освіта України: Національні традиції та європейські інновації» (Київ, 2005 р.), «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість» (Київ, 2006 р.); *щорічних звітних науково-практичних конференціях* професорсько-викладацького складу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2004–2007 рр.). Основні положення та результати дослідження було викладено й обговорено на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; матеріали дослідження були використані автором у лекціях та на семінарських заняттях зі студентами спеціальностей «соціальна робота» і «соціальна педагогіка».

Публікації. За темою дисертації опубліковано 9 одноосібних статей, у тому числі 8 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 параграф у підручнику, 2 методичні розробки, 4 тез конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладено на 190 сторінках. Список використаних джерел містить 268 назв, з них 4 іноземною мовою. В роботі вміщено 9 таблиць, 15 рисунків на 18 сторінках та 11 додатків на 45 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, об'єкт, предмет, мету та завдання; визначено методи дослідження, сформовано гіпотезу та розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів; означено впровадження матеріалів дисертації на конференціях і наукових публікаціях; представлено структуру дисертації.

У першому розділі – ***«Проблеми розвитку та соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями»*** – здійснено теоретичний аналіз сучасних підходів до дослідження проблеми інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище, з'ясовано суть термінів «інвалід», «молодь з функціональними обмеженнями», «інтеграція», «інтегрування», «соціально-педагогічне інтегрування»; розкрито основні напрями забезпечення процесу інтегрування молоді з функціональними обмеженнями, виявлено і здійснено аналіз законодавчої бази України, яка гарантує рівні можливості та умови життєдіяльності і саморозвитку молоді з функціональними обмеженнями, розроблено критерії і показники їхнього соціально-педагогічного інтегрування.

Термін «інвалід» розкривається вченими (І. Б. Іванова, А. Й. Капська, П. М. Таланчук, А. Г. Шевцов) по-різному: «люди з вадами фізичного та розумового розвитку», «хронічно хворі люди», «люди з патологічними станами», «аномальні», «неповноцінні», «люди зі спеціальними потребами», «діти з труднощами у навчанні», «люди з обмеженнями», «люди з обмеженими розумовими та фізичними можливостями», «люди з обмеженими психофізичними можливостями», «люди з функціональними обмеженнями», «люди, які перебувають в особливо складних і надзвичайних умовах», «люди з особливими потребами у розвитку». Різнопланове тлумачення поняття характеризує різні аспекти і підходи до вирішення проблем навчання, виховання, лікування, соціального захисту й реабілітації молоді з функціональними обмеженнями не лише в Україні, а й в усьому світі.

У законодавчих та нормативних актах, державних і галузевих статистичних документах існує визначення «інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності, зумовлює потребу в соціальній допомозі й посиленому соціальному захисті такої особи, а також

вжиття з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав». Ми дотримуємося думки, що інвалідність – це проблема не лише інваліда, а суспільства, в якому людина не може виконувати ті чи інші функції порівняно зі здоровими людьми, а термін «людина з функціональними обмеженнями» меншою мірою травмує психіку молодих людей, підвищує їхню впевненість у собі, посилює «рівність» при інтегруванні у відкритий соціум та адаптації до умов нового середовища. Тому ми вважаємо, що термін «люди з функціональними обмеженнями» за даних обставин є найбільш прийнятним, суб'єктивно виправданим і вмотивованим умовами розвитку сучасного суспільства, і розуміємо поняття «людина з функціональними обмеженнями» як таке, що засвідчує повну або часткову втрату конкретною особою здатності чи можливості самообслуговування, самостійного пересування, спілкування, орієнтації, контролювання своєї поведінки, виконання тих чи інших функції порівняно зі здоровими людьми внаслідок захворювання, травми або вроджених вад.

Стосовно ж поняття «інтегрування», то у сьогоденній практиці воно ще не знайшло широкого застосування, що значною мірою пов'язано з відсутністю достатньої розробленості відповідної законодавчої бази, а також кількості навчальних і реабілітаційних закладів та підготовлених фахівців – соціальних педагогів, хоча їхні функціональні обов'язки певною мірою розроблені і висвітлені в літературі. Аналіз суттєвого внеску у вирішення проблеми окреслення суті поняття «інтеграція» (О. В. Безпалько, І. Д. Звєрєва, Є. І. Холостова та ін.) засвідчує, що загальним недоліком у розгляді цього питання є відокремлення інтеграційного процесу від виконання інтеграційних заходів за місцем їхнього проведення. Застосування терміна «інтегрування» у зазначених вище авторів має істотні відмінності, що утруднює сприйняття його як однозначного визначення, тому, на нашу думку, інтеграція – це процес та результат становлення зв'язків, які забезпечують взаємозалежність елементів інтегрування і появу інтегративних якостей. А поняття «інтегрування» розкриває лише процес інтеграції і є вужчим поняттям.

Поняття «соціально-педагогічна інтеграція» ми розглядаємо як *кінцевий результат,* тобто як досягнення кінцевої цілі процесу, коли людина з функціональними обмеженнями входить у соціально-економічне життя суспільства і не відчуває себе дискомфортно. Водночас «соціально-педагогічне інтегрування» ми розглядаємо в дисертації *як діяльність,* що стосується як особистості спеціаліста, котрий сприяє процесу інтегрування, так і особистості інваліда, що включається в цей процес. Можна стверджувати, що соціально-педагогічне інтегрування – це процес, який являє собою *динамічну систему,* в ході якої здійснюється досягнення стратегічної цілі – відновлення соціального статусу інваліда, в результаті чого відбувається його включення в усі соціальні системи, інститути, соціуми й зв'язки, призначені для здорових людей, в основних напрямах життя й діяльності суспільства відповідно до віку й статі. Як підсумок, можна сказати, що це процес надання особі з функціональними обмеженнями реальних можливостей брати участь у всіх видах і формах

соціального життя на рівні і разом з іншими членами суспільства в умовах, що компенсують їй відхилення в розвитку.

У першому розділі в теоретичному плані щодо діяльності держави і соціальних інститутів розглянуто напрями створення соціально-педагогічних умов, для інтегрування людей з функціональними обмеженнями. Виявлено й обґрунтовано особливості та необхідні умови, що допомагають молоді з функціональними обмеженнями повноцінно функціонувати. Зокрема, доведено, що діяльність клубів спілкування може допомогти їм у перспективі оволодівати професією з урахуванням основної вади здоров'я молодої людини, рівня її адаптивності, здатності до інтеграції в сучасне середовище з урахуванням особистісних характеристик.

Інтегрування молоді з функціональними обмеженнями безпосередньо залежить від оточуючого середовища. Сучасне соціальне середовище відкрите, демократичне, соціально мобільне та динамічне. Таке соціальне середовище виступає детермінуючим фактором реалізації потреб молодого інваліда і є основною умовою розкриття його соціальної сутності як особистості. У процесі взаємодії середовище і молодь з функціональними обмеженнями здійснюють взаємний вплив один на одного. Сучасне соціальне середовище (соціальне середовище) включає в себе сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, його головними чинниками є свідомість, діяльність і спілкування.

У практиці соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями використовується низка базових документів світового співтовариства: Всесвітня декларація прав людини (1948), Декларація соціального прогресу та розвитку (1969), Декларація про права розумово відсталих осіб (1971), Декларація про права інвалідів (1975), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей відносно інвалідів (1994). Міжнародні документи стали відправною точкою у розробці постанов і законів в Україні щодо захисту і підтримки інвалідів різної категорії, про що свідчать Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1994), Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення навчально-реабілітаційних центрів» (2000), Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту інвалідів та проведення в Україні у 2003 році Року людей з інвалідністю» (2002). Ці та інші законодавчі документи певною мірою сприяють реалізації Компенсаційної програми розв'язання проблем інвалідності, започаткованої ще у 1992 р. Саме законодавча база дозволила розробити систему соціального захисту інвалідів з урахуванням реальної ситуації в Україні, це стосується зокрема: пенсійного забезпечення, державного соціального страхування, соціальної допомоги, системи пільг та компенсацій як соціальної підтримки, фінансового забезпечення програм соціального захисту інвалідів, медичного забезпечення інвалідів, організації їхньої освіти та соціальної і професійної реабілітації тощо.

У розділі розглянуто особливості та напрями соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями (соціальний, психологічний, фізичний, педагогічний) залежно від їхніх основних вад

здоров'я, вікових особливостей та особистісних характеристик. Визначено закономірності соціально-педагогічного інтегрування.

У другому розділі – «*Практика соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями*» – виявлено реальний стан проблеми інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в Україні; обґрунтовано методи дослідження даного аспекту в соціальній педагогіці; визначено особливості проблем інтегрування цієї категорії молоді на основі аналізу медико-експертної документації; розкрито особливості організації процесу соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями та виявлено соціально-педагогічні умови оптимізації даного процесу.

Для проведення експериментальної роботи нами використано ряд психологічних і педагогічних методик, які дозволили виявити реальний функціональний стан людей з функціональними обмеженнями, а саме: самооцінка сфер життєдіяльності за методом Б. Райна; методику К. Роджерса, Р. Даймонда (для оцінки рівня адаптованості); методику багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла; визначення якості життя за методикою В. Сєднєва, психометрії за тестом Рейтана. Комплексне соціологічне, психологічне, фізичне та педагогічне обстеження проводилося на базі клубу спілкування та професійно-реабілітаційного центру. За його результатами виявлено, що у молоді з функціональними обмеженнями на початку нашої роботи мали місце суттєві відхилення у певних сферах. Зокрема, під час первинного обстеження з'ясовано, що поряд зі зниженою самооцінкою власної соціальної сфери та соціально-економічного аспекту якості життя були знижені адаптивні характеристики. Дещо кращими з-поміж них виявилися результати перевірки молоді на «намагання домінувати», що свідчить про її позитивне ставлення до себе і власної ролі в соціумі.

В основу запропонованої моделі (рис.1) з соціально-педагогічного інтегрування покладено вітчизняний і зарубіжний досвід роботи з молоддю із функціональними обмеженнями, а також результати проведеного комплексного обстеження цієї категорії осіб і пошуку шляхів удосконалення технологій соціально-педагогічного інтегрування. Психолого-педагогічна складова була основою моделі соціально-педагогічної інтегрування молоді з функціональними обмеженнями і визначала оптимальне використання наявних у соціальне середовище можливостей інтеграційного потенціалу.

Послідовно висвітлено зміст і шляхи реалізації кожного із чотирьох напрямів інтегрування: *соціального, психологічного, фізичного та педагогічного*. Інтеграційні заходи розроблялись і періодично коригувалися в клубі спілкування за участю соціального педагога, психолога, волонтерів і відображалися в індивідуальних програмах соціально-педагогічної реабілітації.

Соціальне інтегрування здійснювалася через залучення молоді з функціональними обмеженнями до активної участі в роботі *клубу взаємодопомоги та клубу за інтересами* й передбачало сприяння покращанню їхніх умінь та навичок щодо соціально-побутового обслуговування, формуванню здорового способу життя, підвищенню соціальної активності, розширенню кола

знайомств і сфери особистісних контактів, організації відпочинку та дозвілля, вирішенню гострих соціальних питань відповідно до законодавчої бази України.

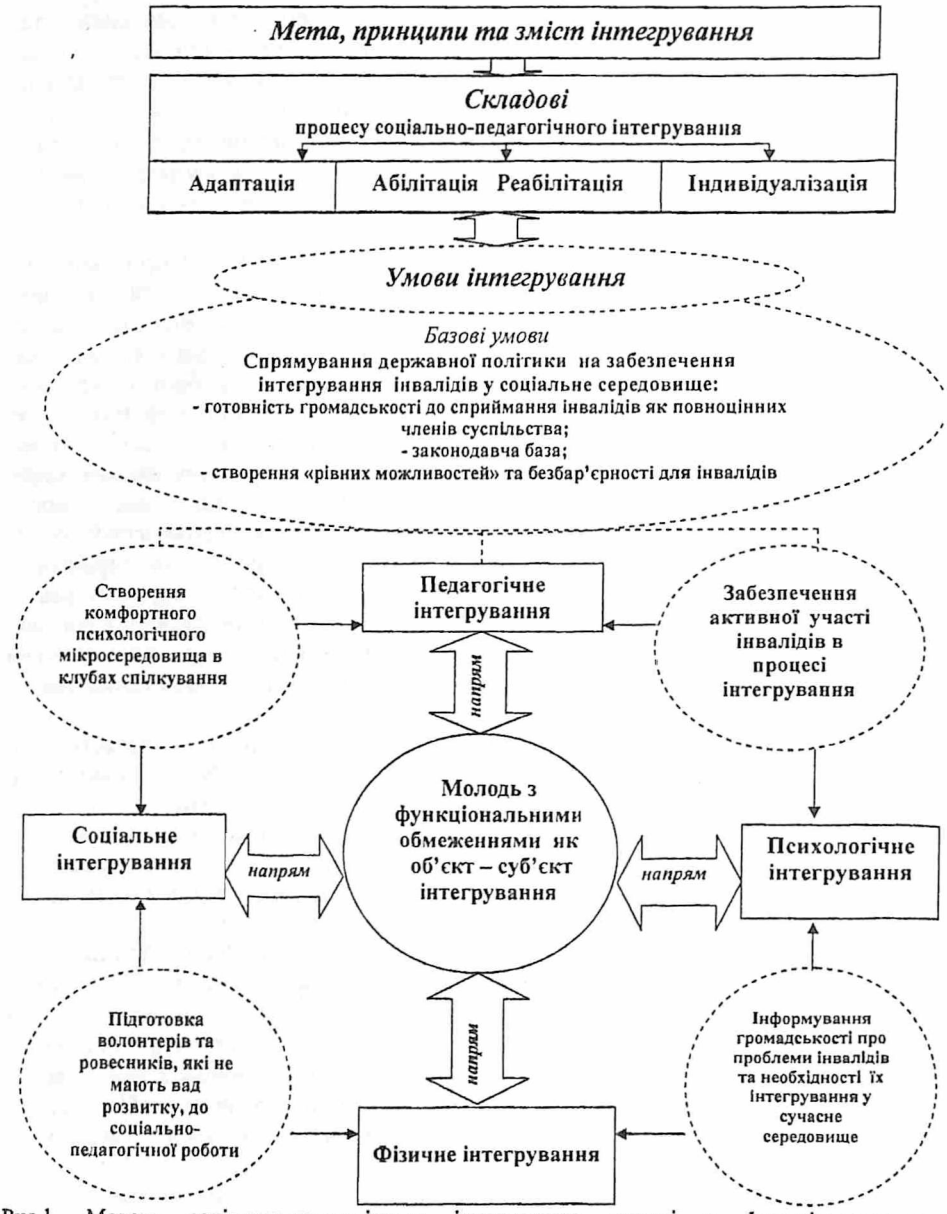

Рис.1. Модель соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у сучасне середовище

Процес *інтегрування у психологічному* плані ґрунтувався на результатах діагностики психологічних якостей, здібностей та інтересів, вирішення ряду виявлених психологічних проблем: формування високого рівня самооцінки, емоційної стійкості, удосконалення комунікативних навичок. Із цією метою було розроблено зміст індивідуальних та групових занять, систематично проводилися психологічні тренінги (на зниження тривожності, агресивності, розвиток самоконтролю, підвищення рівня мотивації).

Фізичне інтегрування здійснювалося з урахуванням результатів оцінки життя та здоров'я молодих інвалідів і передбачало використання заходів, спрямованих на формування здорового способу життя. Нами використовувалися такі форми та методи роботи, як профілактичні тренінги, аналіз відеоматеріалів, дискусії та ін., спрямовані на зміцнення здоров'я за допомогою сприяння зміні звичок харчування, а також масаж, участь у спортивних секціях, туристичні походи, аромотерапія.

Педагогічне інтегрування передбачало підвищення мотивації молодих інвалідів до навчання та продуктивної роботи. Це досягалося завдяки включенню у спільну діяльність із молоддю з функціональними обмеженнями як педагогічного колективу, так і волонтерів. При цьому особлива увага зверталася на засвоєння інформаційного матеріалу та опанування різного виду навичок, а також створення відповідного технічного та інформаційного забезпечення педагогічного процесу. Всі напрями процесу інтегрування розгорталися у взаємозв'язку, проте їхня успішна реалізація потребувала створення необхідних соціально-педагогічних умов.

На основі теоретичного аналізу проблеми і моделювання нами розроблені критерії і показники інтегрованості молоді з функціональними обмеженнями: *соціальний* (самооцінка соціальної сфери життєдіяльності, соціально-економічного аспекту якості життя, здатності до адаптації); *психологічний* (самооцінка власної психологічної сфери життєдіяльності, психологічного аспекту якості життя, прояв особистісних психологічних характеристик); *фізичний* (самооцінка фізичної сфери життєдіяльності, фізичного аспекту якості життя, об'єктивний рівень фізичного стану); *педагогічний* (самооцінка інтелектуальної сфери життєдіяльності, здатності до навчальної діяльності, прояв успішності у навчанні, включення у практичну діяльність). Наведені критерії та їх показники давали змогу об'єктивно аналізувати процес соціально-педагогічного інтегрування і його результати, а також визначити три рівні інтегрованості молодих інвалідів: низький, середній, високий.

Низький рівень інтегрованості мають респонденти із заниженою самооцінкою, низьким рівнем адаптації, домагань, високим рівнем тривожності; вони не дбають про свій фізичний розвиток, у них обмежене коло спілкування, відсутні мета в житті, навички самообслуговування та самостійного подолання архітектурно-просторових перешкод, присутні негативні звички, низький рівень сформованості відчуття обов'язку та відповідальності.

Середній рівень інтегрованості має молодь, котра проявляє такі ознаки, як ситуативну поведінку, дещо занижену самооцінку, недостатньо дбає про власний фізичний розвиток, але має чітко виражене прагнення до навчальної діяльності, активно включається у практичну діяльність, хоча і потребує психологічної підтримки.

Високий рівень характеризується проявами таких ознак у респондентів: наявність адекватного рівня самооцінки, адаптованість до навколишнього середовища, комунікабельність, розвинуте почуття обов'язку та відповідальності за свої вчинки, наявний оптимізм; вони самостійно діляться знаннями і досвідом з іншими інвалідами, мають активну життєву позицію, самостійні у пристосуванні до оточення і різних сфер життєдіяльності, ведуть здоровий спосіб життя.

Таким чином, результати констатувального етапу експерименту, отримані за допомогою комплексу діагностичних методів (анкетування, спостереження, включення молоді у регулярну колекційну діяльність, метод самоаналізу, індивідуальні бесіди, самостійне вирішення соціально-побутових проблем), дозволили поділити усіх респондентів, враховуючи показники чотирьох критеріїв інтегрованості у сукупності, за різними рівнями інтегрованості: низький – 77,1%, середній – 21,1%, високий 6,8%.

Отримані результати засвідчили низку негативних показників, які відображають невпевненість, занижену самооцінку, слабку адаптивність, психічну нестійкість, недостатній фізичний розвиток та занижену самооцінку інтелектуальних можливостей переважної більшості молодих інвалідів. У взаєминах з іншими вони проявляють відчуженість, мотиви їхньої поведінки як правило суб'єктивні, без урахування чужої думки.

У процесі соціально-педагогічної роботи із молоддю з функціональними обмеженнями щодо здійснення її інтегрування в соціальне середовище виявлено ряд недоліків організаційного характеру, які ми прагнули усунути під час формувального експерименту: відсутність цілеспрямованої соціально-педагогічної роботи з такими клієнтами; епізодичність у проведенні заходів, орієнтованих на соціальну, психологічну та педагогічну допомогу молоді; надання допомоги в основному в інформаційному плані (лекції, буклети, методичні посібники); обмеженість молоді з функціональними обмеженнями у взаємодії з ровесниками, цікавими людьми, іншими соціальними групами. Тому у запропонованій моделі було передбачено розвиток молодої людини з функціональними обмеженнями, яка була б спроможною активно включатися у життєдіяльність соціального середовища, яке, у свою чергу, позитивно впливає на психічний, фізичний, соціально-економічний стан представників даної категорії.

Були реалізовані в дії представлені в моделі складові процесу соціально-педагогічного інтегрування: адаптація (біологічна, сенсорна, психологічна, соціальна), реабілітація (психологічна, соціальна, освітня, медична), індивідуалізація; а також виявлені *умови* соціально-педагогічного інтегрування: *інформування громадськості про проблеми інвалідів та необхідність інтегрування у сучасне середовище* (висвітлення проблеми в

місцевих та районних газетах, тематичні виступи на радіо, виступи інвалідів перед школярами Вишнівських шкіл № 2 та № 4 та студентами Інституту соціальної роботи та управління); *створення комфортного психологічного мікросередовища в клубах спілкування* шляхом організації спілкування та дозвілля інвалідів, їхніх батьків (або близьких людей) та волонтерів, спільних туристичних походів; *забезпечення активної участі інвалідів у процесі інтегрування* (участь у тренінгу «Молоді інваліди: за рівні права та можливості» та формування мотивації до активної позиції в суспільстві); *підготовка волонтерів та ровесників, які не мають вад розвитку, до соціально-педагогічної роботи з інвалідами (*навчання за програмою «Соціально-педагогічне інтегрування інвалідів у суспільство»). Окрім того, важлива роль відведена і базовим умовам, які посилюють ефективність інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище, а саме: готовність суспільства до сприймання інвалідів як повноцінних членів суспільства і реалізація державної соціальної політики, спрямованої на зменшення закладів інтернатного типу та впровадження інтегрованого навчання молоді з функціональними обмеженнями, дія відповідних нормативно-правових документів і створення «рівних можливостей», взаємодія основних складових процесу *інтегрування* (соціальний, психологічний, фізичний, педагогічний). Відповідно до цих умов добиралися адекватні методи і форми роботи, які в сукупності позитивно впливають на життєдіяльність молоді з функціональними обмеженнями.

Експериментальна робота з даною категорією молоді, маючи відповідне методичне забезпечення (пакет методичних матеріалів), спрямовувалася на: а) реалізацію соціальних потреб, прав молодих інвалідів на рівні громади і держави, на створення адаптивних умов для їхньої життєдіяльності; б) підвищення рівня самооцінки, критичної об'єктивної оцінки оточення і власної поведінки, вироблення особистісної психічної стійкості; в) визначення реального власного фізичного стану і бачення перспективи його поліпшення; г) підвищення рівня інтелектуального і освітнього розвитку, професійної орієнтації, оволодіння трудовими навичками.

Реалізації цього комплексу дій сприяли: діяльність клубу спілкування, при якому проводилися дискусії («Інтеграція: за та проти», «Що заважає відстоювати нам свої права?»), ділові та рольові ігри («Розмова в магазині», «Дай мені склянку води...»), тренінги (профілактичні, інформаційні, психологічні), фізичні заняття, психологічне розвантаження (ауторелакс, арт-терапія, індивідуальне консультування психолога), робота з волонтерами (участь в акціях «Дивись на мене як на рівного», дослідження проблеми архітектурної безбар'єрності в місті), зустрічі зі студентами Інституту соціальної роботи та управління та школярами, молодими акторами Академії театрального мистецтва, художньо-творча діяльність (інтерактивний театр, бісероплетіння, флористика, вишивання), шахові змагання тощо.

Важливою умовою, що сприяла соціально-педагогічному інтегруванню молоді з функціональними обмеженнями у сучасне середовище,

є активна робота групи волонтерів, яка була підготовлена за авторською експериментальною програмою «Соціально-педагогічне інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у сучасне середовище» і зорієнтована на специфічні методики роботи з молоддю з функціональними обмеженнями. Зокрема, волонтери разом з учасниками клубу і їхніми батьками брали участь у різних проектах («Молодь з обмеженими функціональними можливостями: за рівні права та можливості», «Разом заради розвитку»), які реалізовувались протягом 2006-2007 рр. Співпраця волонтерів, соціальних педагогів і молоді з функціональними обмеженнями (тренінги, акції, тематичні зустрічі, конкурси, змагання, спільне дозвілля) сприяла посиленню й активізації інтересу молоді до цікавої і результативної життєдіяльності, а набуті молоддю і батьками навички стали опорою у подальших пошуках позитивно спрямованої діяльності. Особливим гаслом для клубу став вислів: «Не співчувати, а допомагати стати рівними з усіма!».

З метою виявлення остаточних результатів експериментальної роботи було проведено повторне анкетування, фізичне і психологічне обстеження молодих інвалідів, бесіди, здійснено аналіз отриманих даних. Слід зазначити, що за результатами формувального експерименту виявлено зростання показників інтегрованості молоді з функціональними обмеженнями в процесі активної діяльності в клубі спілкування. Дані про ефективність соціально-педагогічних умов та результати використаних інтеграційних заходів, що впливають на процес інтегрування молоді з функціональними обмеженнями, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка показників критеріїв інтегрованості молоді з функціональними обмеженнями

Критерії		До проведення експерименту						Після проведення експерименту					
		Рівні інтегрованості											
		Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
Групи		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Соціальний	осіб	3	2	10	7	31	37	21	6	16	8	7	32
	%	6,8	4,3	22,8	15,3	70,4	80,4	47,7	13,2	36,4	17,3	15,9	69,5
Психологічний	осіб	2	1	11	11	31	34	16	4	23	12	5	30
	%	4,5	2,2	25	23,9	70,4	73,9	36,4	8,6	52,2	26,2	11,4	65,2
Фізичний	осіб	3	3	7	4	34	39	10	3	26	13	8	30
	%	6,8	6,5	15,9	8,9	77,2	84,7	22,7	6,5	59,2	28,3	18,1	65,2
Педагогічний	осіб	4	4	9	7	31	35	14	4	21	7	9	35
	%	9,2	8,6	20,4	15,2	70,4	76,2	31,8	8,6	47,7	15,2	20,5	76,2

Кількісний і якісний аналіз результатів формувального експерименту дозволив простежити у молодих інвалідів експериментальної групи чітку позитивну динаміку показників за усіма показниками та критеріями інтегрованості. Так, наприклад, в експериментальній групі на початку експерименту 6,8% молодих інвалідів мали високий рівень інтегрованості за показниками *«соціального критерію»*, після проведення експерименту їх кількість збільшилася до 47,7%; за показниками *«психологічного критерію»* високий рівень виявився у 4,5% респондентів, а після експерименту – у 36,4%; за показниками *«фізичного критерію»* до високого рівня відносились 6,8% респондентів, після експерименту – 22,8%; за показниками *«педагогічного критерію»* до експерименту високий рівень інтегрованості мали 9,2% молодих інвалідів, після експерименту – 31,8%. Помітним було, переміщення інвалідів з низького рівня інтегрування до середнього та високого, наприклад за психологічним критерієм, до експерименту низький рівень інтегрованості простежувався у 70,4%, після експерименту – у 11,4% респондентів.

Якщо порівняти результати інтегрування в контрольній групі, то до високого рівня відносились на початку експерименту в межах від 2,2% до 8,6% респондентів; через три роки показники рівнів за всіма критеріями зафіксовано в межах від 6,5% до 13,2%. Тобто позитивна динаміка в контрольній групі є незначною (див.табл.1).

У результаті формувального експерименту виявлена чітка позитивна динаміка загальних рівнів інтегрованості молодих інвалідів. Так, за усередненими даними, високого рівня інтегрованості досягло 34,6% респондентів експериментальної і лише 9,4% контрольної груп; середнього – 48,8 і 21,7%, низького – 16,8 і 68,9% відповідно.

Отже, отримані результати підтверджують ефективність і доцільність впровадження в соціально-педагогічній роботі запропонованої моделі інтегрування молодих інвалідів у соціальне середовище.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й окреслено вирішення наукового завдання соціально-педагогічного інтегрування молодих інвалідів у соціальне середовище, що відображено у визначеній структурі процесу інтегрування, розробці змісту цього процесу, створенні моделі соціально-педагогічного інтегрування молодих інвалідів у сучасне середовище, а також обґрунтовано оптимальні соціально-педагогічні умови, які обумовлюють адекватні форми та методи інтегрування.

Результати теоретичного та експериментального дослідження підтвердили гіпотезу дисертаційної роботи, забезпечили позитивне вирішення поставлених завдань та дозволили сформулювати такі висновки:

1. Теоретико-методологічний аналіз проблеми соціально-педагогічного інтегрування молодих інвалідів у соціальне середовище дозволив з'ясувати основні підходи до розуміння змісту і процесу «інтегрування» та «соціально-педагогічного інтегрування», останнє ми розуміємо *як процес надання особі з*

функціональними обмеженнями реальних можливостей брати участь у всіх видах і формах соціокультурного життя нарівні і разом з іншими членами суспільства в умовах, що компенсують їй відхилення в розвитку, через послідовність фахових дій, спрямованих на досягнення певного соціально-педагогічного ефекту.

Виявлення характерологічних ознак особистості *молоді з функціональними обмеженнями* дозволило окреслити визначення цієї категорії людей: *це особа, яка має повну або часткову втрату здатності чи можливості виконувати самостійно ті чи інші функції порівняно зі здоровими людьми внаслідок захворювання, травми або вроджених вад.* Саме ця категорія молоді потребує особливої підтримки, щоб не залишитися відмежованою від життя громади і суспільства. Ефективність інтеграційного процесу залежить головним чином від рівня інтеграційного потенціалу людей з функціональними обмеженнями, який включає: загальний фізичний стан; фізіологічну адаптованість до умов зовнішнього середовища; психологічний стан; соціальну адаптованість; структуру потреб інвалідів, коло їхніх інтересів, задатків і здібностей.

2. При вирішенні проблеми інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище було враховано основні нормативні документи, які гарантують інвалідам ті ж громадянські і політичні права, що й іншим громадянам: право на повагу, на освіту, працю, відпочинок, захист, допомогу, брати активну участь у політичному та економічному житті держави. Ці права забезпечуються як міжнародними документами, що мають чітке спрямування щодо захисту молодих інвалідів, так і законами, постановами й указами в Україні, які регламентують як діяльність різних державних і недержавних інститутів щодо надання допомоги і підтримки молоді, так і фінансування різних соціальних програм на рівні держави і регіонів. Все це дозволило виявити законність і об'єктивність розгортання соціально-педагогічної роботи щодо інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище.

3. Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження було розроблено модель інтегрування, основні складові якої дозволяють спрогнозувати оптимальне середовище для життєдіяльності молодих інвалідів з метою їхнього інтегрування в таке середовище.

Запропонована модель передбачає застосування технологій за такими напрямами інтегрування: *соціальне, психологічне, фізичне та педагогічне.*

Соціальне інтегрування передбачає відновлення основних соціальних функцій індивіда як суб'єкта основних життєвих сфер суспільства, що досягається шляхом його залучення до участі у клубах різного спрямування спілкування, самодопомоги, заняттях за інтересами, організації та проведення дозвілля, емоційної та юридичної підтримки, а також участі в тренінгу на ознайомлення з філософією незалежного життя, тренінгу із формування навичок відстоювання прав та інтересів інвалідів, інформаційних тренінгах «Права інвалідів на освіту», «Права інвалідів на працевлаштування»; складання резюме та підготовка до співбесіди з працедавцем тощо.

Психологічне інтегрування пов'язане з усуненням із свідомості особистості уявлення про безвихідь її становища, формування впевненості в собі та мотивації подолання кризових ситуацій: грунтується на результатах діагностики психологічних якостей, здібностей та інтересів клієнтів та подальшої психокорекційної роботи (індивідуальної та групової). Групова робота спрямована на формування достатнього рівня самооцінки, емоційної стійкості, удосконалення комунікативних навичок, досягання відчуття психологічного комфорту в мікросоціумі. У процесі індивідуальної психокорекційної роботи інвалідам надавалася психологічна допомога, що спрямована на блокування негативних установок, зміну поведінкової реакції, роз'яснення психологічного стану та усвідомлення причин, що його викликали, а також на пошук шляхів і способів їх якнайшвидшого розв'язання.

Фізичне інтегрування передбачає виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму інваліда для організації подальшого активного самостійного життя і сприяння посиленню фізичного інтегрування, формування стійкого динамічного стереотипу у здорових людей, заснованого на прийнятті нетипової зовнішності і поведінки інвалідів (цього ми досягли шляхом профілактики, яка включає комплекс соціальних, просвітницьких та медико-психологічних заходів формування у молоді здорового способу життя шляхом профілактики негативних звичок вживання алкоголю та наркотиків, тютюну). Використовувалися різноманітні підходи до організації профілактики: надання інформації про можливі шкідливі впливи на здоров'я тютюну, горілчаних виробів тощо; емоційне навчання подолання «емоційної глухоти та німоти», апеляція до цінностей і знань, виховання здатності до протидії, означення альтернативи та впливу соціального середовища, зміцнення здоров'я за допомогою спеціальних технологій.

Педагогічне інтегрування має на меті створення соціально-педагогічних умов для розвитку потенційних можливостей інваліда й охоплює різні форми підготовки особистості до життя в суспільстві, її професійної орієнтації та оволодіння певними видами трудової діяльності. Застосовувалося інформаційне та технічне забезпечення молоді, усунення порушення адаптації до пізнавальної діяльності, стимулювання максимальної реалізації потенційних можливостей молодих інвалідів тощо.

4. У процесі дослідження визначено критерії і показники соціально-педагогічного інтегрування інвалідів: *соціальний* (самооцінка соціальної сфери життєдіяльності, соціально-економічного аспекту якості життя, здатності до адаптації); *психологічний* (самооцінка власної психологічної сфери життєдіяльності, психологічного аспекту якості життя, прояв особистісних психологічних характеристик); *фізичний* (самооцінка фізичної сфери життєдіяльності, фізичного аспекту якості життя, об'єктивний рівень фізичного стану); *педагогічний* (самооцінка інтелектуальної сфери життєдіяльності, здатності до навчальної діяльності, прояв успішності у навчанні, включення у практичну діяльність), які дозволили визначити *рівні* інтегрованості молодих інвалідів: низький, середній, високий.

За результатами дослідження зафіксовано чітку позитивну динаміку рівнів інтегрованості молодих інвалідів. Так, за даними чотирьох критеріїв, високий рівень інтегрованості до експерименту мали 6,8% респондентів експериментальної і 5,4% контрольної груп, а після експерименту 34,6% і 9,4% відповідно; середній – 21,1% ЕГ і 15,8% КГ (до експерименту) і 48,8% ЕГ і 21,7% (після експерименту), низький – 72,1% ЕГ і 78,8% КГ відповідно до експерименту, і 16,8% ЕГ і 68,9% КГ після експерименту.

5. Виявлено оптимальні *соціально-педагогічні умови,* що сприяють вирішенню успішного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище: інформування громадськості щодо проблем інвалідів та необхідності їхнього інтегрування у соціальне середовище; створення комфортного психологічного мікросередовища в клубах спілкування інтеграційного спрямування; забезпечення активної участі інвалідів у процесі інтегрування; підготовка волонтерів та ровесників, які не мають вад розвитку, до роботи та супроводу молоді з функціональними обмеженнями.

З'ясовано, що однією із важливих умов є формування груп волонтерів та позитивного ставлення у них до інвалідів, що впливає на ефективність їхньої роботи у процесі інтегрування молодих інвалідів. Відповіді 88% учасників експериментальної групи свідчать про зміну в їхній поведінці, тоді як у контрольній групі цей показник становить 37%. Зміна ставлення волонтерів до молодих інвалідів відбувається ефективніше під впливом цілеспрямованого, послідовного навчання на основі експериментальної програми і подальшого впровадження отриманих знань у практику.

Основними методами соціально-педагогічної діяльності, яка посилює процес інтегрування, є: ігрова діяльність, соціально-психологічний та соціально-педагогічний тренінг, аутотренінг, індивідуальне та групове консультування, індивідуальна та групова психокорекція, використання психодіагностичного інструментарію, дискусії, аналіз відеоматеріалів тощо.

6. Розроблено пакет методичних матеріалів щодо підготовки молодих інвалідів до соціально-педагогічного інтегрування в сучасне середовище: навчально-методична програма для студентів ВНЗ «Соціально-педагогічне інтегрування інвалідів у соціальне середовище»; тренінг для волонтерів «Соціально-педагогічне інтегрування молодих інвалідів у соціальне середовище»; тренінг для інвалідів «Молодь з обмеженими функціональними можливостями за рівні права та можливості»; навчальний курс «Інтегрування інвалідів у соціальне середовище».

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх проблем соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в соціальне середовище. На нашу думку, потребує уваги ще низка проблем, що стосується як молодих інвалідів, так і дітей-інвалідів, зокрема: підготовка соціальних працівників до соціального супроводу людей із функціональними обмеженнями; обґрунтування та налагодження співпраці державних та неурядових організацій у роботі з інвалідами; дослідження та пошук механізмів реалізації філософії «незалежного життя» людей із функціональними обмеженнями тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мирошніченко Н. О. Основні підходи здійснення соціальної політики стосовно інвалідів / Соціалізація особистості: [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. – Т. XXVII. – К. НПУ, 2006. – С. 92–103.

2. Мирошніченко Н. О. Професійна компетентність соціального працівникам по роботі з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями / Соціалізація особистості: [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської].– Т. XXVI. – К.: НПУ, 2006. – С. 71–81.

3. Мирошніченко Н. О. Родина як важливий фактор соціальної абілітації дитини з проблемами опорно-рухової системи / Соціалізація особистості: [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. – Т. XXIV. – К.: НПУ, 2006. – С. 27–37.

4. Мирошніченко Н. О. Інтеграція молодих інвалідів в соціальне середовище / Соціалізація особистості: [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. – Т. XXV. – К.: НПУ, 2005. – С. 78–82.

5. Мирошніченко Н. О. Моделі соціальної інтеграції людей з обмеженими функціональними можливостями в сучасне середовище / Соціалізація особистості: [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. – Т. XXII. – К.: НПУ, 2004. – С. 48–60.

6. Мирошніченко Н. О. Світовий досвід вирішення соціальних проблем осіб з функціональними обмеженнями // Соціальна робота в Україні: теорія і практика [наук. метод. журнал]. – 2007. – № 2. – С. 24–35.

7. Мирошніченко Н. О. Законодавча база України як соціально-правова умова забезпечення рівних можливостей молоді з функціональними обмеженнями // Соціальна робота в Україні: теорія і практика [наук. метод. журнал]. – 2005. – №4 (12). – С. 58–68.

8. Мирошніченко Н. О. Умови інтеграції осіб із функціональними обмеженнями у суспільство // Соціальна робота в Україні: теорія і практика [наук. метод. журнал]. – 2005. – № 2 (10). – С.63–69.

9. Мирошніченко Н. О. Етика спілкування з особами, котрі мають функціональні обмеження // Соціальна робота в Україні: теорія і практика [наук. метод. журнал]. – 2004. – № 2 (7). – С. 55–61.

10. Мирошніченко Н. О. Соціальна робота по захисту і підтримці людей з обмеженими функціональними можливостями / Соціальна педагогіка: [підруч. / за ред. проф. Капської А. Й.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 329–341.

11. Мирошніченко Н. О. Інтеграція дітей з особливими потребами у загальноосвітнє середовище / Вісник Черкаського університету: [зб. наук. праць]. – (Серія «Педагогічні науки»). – Вип. 73. – 2005. – С. 26 –31.

12. Мирошніченко Н. О. Об'єктивно-суб'єктивні передумови входження молоді з обмеженими функціональними можливостями в соціальне середовище / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: [зб. наук. праць]. – Вип. 5: (Ч. ІІ) – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 63–69.

13. Мирошніченко Н. О. Молодь з обмеженими функціональними можливостями: за рівні права та можливості (тренінг для волонтерів). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 48 с.

14. Мирошніченко Н. О. Соціально-педагогічне інтегрування молоді з обмеженими функціональними можливостями в соціальне середовище (тренінг для волонтерів) / Н. О. Мирошніченко, А. Й. Капська. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 68 с.

15. Мирошніченко Н. О. Інтеграція у загальноосвітнє середовище дітей з особливими потребами: матеріали наук. практ. конф. [«Ціннісні пріоритети освіти у XX1 століття: орієнтири і напрямки сучасної освіти»], (Луганськ, 2-5 жовт. 2005 р.) – Ч. 4. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – С. 44–51.

16. Мирошніченко Н. О. Моделі та методи соціальної підтримки людей з обмеженими функціональними можливостями / Методичний посібник з організації професійного навчання за робітничими професіями та його соціально-психологічний супроводу в умовах центрів професійної реабілітації інвалідів. – К.: «Університет «Україна», 2006. – С. 23–30.

АНОТАЦІЇ

Мирошніченко Н. О. Соціально-педагогічні умови інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2008.

У дисертації проаналізовано проблему процесу соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище; подано теоретичний аналіз сучасних підходів до вирішення проблем інтегрування; виявлено наявні проблеми реалізації прав інвалідів; концептуально розкрито сутність і зміст понять «інтегрування», «соціально-педагогічне інтегрування»; проведено комплексне соціологічне, психологічне та педагогічне дослідження на основі чого створено модель, складовими якої є: напрями інтегрування (соціальний, психологічний, фізичний, педагогічний); соціально-педагогічні умови інтегрування: інформування громадськості щодо проблем інвалідів та необхідності їх інтегрування у соціальне середовище; створення комфортного психологічного мікросередовища в клубах спілкування інтеграційного спрямування; забезпечення активної участі інвалідів у процесі інтегрування; підготовка волонтерів та ровесників, які не мають вад розвитку, до роботи та супроводу інвалідів. Розроблено критерії, показники і рівні соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище та перевірено ефективність соціально-педагогічних умов і методик організацій даного процесу. Розроблено пакет методичних матеріалів підготовки молодих інвалідів до соціально-педагогічного інтегрування в соціальне середовище: навчально-методична програма для студентів ВНЗ «Соціально-педагогічне інтегрування інвалідів у соціальне середовище»; тренінг для волонтерів «Соціально-педагогічне інтегрування

молодих інвалідів у соціальне середовище»; тренінг для інвалідів «Молодь з обмеженими функціональними можливостями за рівні права та можливості».

Ключові слова: інтегрування, соціально-педагогічне інтегрування, соціально-педагогічні умови інтегрування, модель соціально-педагогічного інтегрування, критерії, показники та рівні інтегрованості.

Мирошниченко Н. О. Социально-педагогические условия интеграции молодежи с функциональными ограничениями в современную среду. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2008.

Диссертационное исследование посвящено изучению процесса социально-педагогической интеграции молодежи с ограниченными функциональными возможностями в современную среду. В работе осуществлен теоретический анализ современных подходов к исследованию проблем интеграции молодежи с ограниченными функциональными возможностями в социальную среду, выяснена суть понятий «инвалид», «молодежь с ограниченными функциональными возможностями», «интеграция», «социально-педагогическая интеграция». Последнее мы понимаем как процесс предоставления лицу с ограниченными функциональными возможностями реальных возможностей брать участие во всех видах и формах социокультурной жизни на уровне и вместе с другими членами общества в условиях, что компенсируют ему отклонение в развитии; раскрыты основные направления обеспечения процесса интеграции молодежи с функциональными ограничениями, выявлены и осуществлены анализ законодательной базы Украины, которая гарантирует равные возможности жизнедеятельности и саморазвития молодежи с функциональными ограничениями, разработаны критерии и показатели их социально-педагогической интеграции.

В теоретической части рассмотрены особенности и направления социально-педагогической интеграции молодежи с функциональными ограничениями в зависимости от основного недостатка здоровья, возрастных особенностей и личностных характеристик. Выделена закономерность социально-педагогической интеграции. Отражено основные принципы активного содействия социально-педагогической интеграции молодежи с инвалидностью.

В практической части работы выявлено реальное состояние проблемы интеграции молодежи с функциональными ограничениями в Украине, обоснованы методы исследования данного аспекта социальной работы, выяснены проблемы этой категории молодежи. На основе анализа медико-экспертной документации раскрыты особенности организации процесса социально-педагогической интеграции молодежи с функциональными ограничениями и выявлены социально-педагогические условия оптимизации данного процесса.

Проведено комплексное социологическое, психологическое и педагогическое исследовании, на основе чего создана модель социально-педагогической интеграции молодых инвалидов в социальную среду. Составляющими модели является: основные направления интеграции (социальный, психологический, физический, педагогический), ведущие условия успешной интеграции: информирование общественности относительно проблем инвалидов и необходимости их интеграции в социальную среду; создание комфортной психологической микросреды в клубах общения интеграционного направления; обеспечение активного участия инвалидов в процессе интеграции; подготовка волонтеров и здоровых ровесников, к работе по сопровождению инвалидов. Кроме того, важная роль отведена и таким сопроводительным условиям, которые усиливают эффективность интеграции молодежи с функциональными ограничениями в социальную среду, это готовность к восприятию инвалидов как полноценных членов общества и реализация государственной политики направленной на уменьшение заведений интернатного типа и внедрения интегрированного обучения молодежи с функциональными ограничениями, государственная социальная политика, законодательная база и создание «равных возможностей».

На основе теоретического анализа проблемы и моделирования нами разработанные критерии и показатели интеграции молодежи с функциональными ограничениями: социальный, психологический, физический, педагогический. Проведенное исследование относительно выявления позитивного проявления и интеграции молодежи с функциональными ограничениями (анкетирование, наблюдение, включение молодежи регулярную корекционую деятельность, метод самоанализа, индивидуальные беседы, самостоятельное решение социально-бытовых проблем) позволило выявить три группы респондентов, которые можно отнести к разным уровням интегрированности: низкого, среднего, высокого.

Результаты формирующего эксперимента подтверждают решение поставленых заданий и цели научного исследования, эффективность и целесообразность использования в практической работе социального педагога предложенной модели интеграции и социально-педагогических условий, методов и технологий социальной интеграции молодых инвалидов в социальную среду.

Ключевые слова: интеграция, социально-педагогическая интеграция, социально-педагогические условия интеграции, модель социально-педагогической интеграции, методы интеграции, критерии, показатели и уровни интеграции.

The Myroshnichenko N.O. Social-pedagogical terms of integration of youth with functional limitations into modern society . – Manuscript.

Dissertation on gaining of scientific degree of candidate of pedagogical sciences on speciality 13.00.05 – social pedagogics. – National pedagogical university named after M. P. Dragomanov, Kiev, 2008.

In the dissertation the problem of process of social-pedagogical integration of young people with limited functional possibilities into modern society is analysed; theoretical analysis of modern approaches to the decision of problems of integration is given; the present problems of realization of rights for invalids are exposed; the essence and content of concepts «integration», «social-pedagogical integration» were revealed conceptually; complex sociological, psychological and pedagogical research is conducted on the basis of which is created a model that includes: directions of integration (social, psychological, physical, pedagogical); social-pedagogical conditions of integration: to inform the society of the problems of invalids and necessity of their integration into modern society; creation of comfortable psychological microsphere in the intercourse clubs of integration direction; providing active participation of invalids in the process of integration ; preparation of voluntaries and youth of the same age who are not disabled for working and accompanying invalids. The criteria, indexes and levels of social-pedagogical integration of young people with the limited functional possibilities into modern society are developed and their efficiency in social-pedagogical practice is tested.

Keywords: integration, social-pedagogical integration, social-pedagogical terms of integration, model of integration, methods of integration, criteria, indexes and levels of social-pedagogical integration.

Підписано до друку 09.04.2008 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100. Зам. № 196
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26